

საბანკო სისტემის სტაბილურობის უზრუნველყოფის ზოგიერთი თეორიულ-მეთოდოლოგიური საკითხი

ჩვენი ქვეყნის პრინციპულად ახალ ეკონომიკურ ურთიერთობებზე გადასვლამ, რომელიც დაფუძნებულია საბაზრო მეურნეობის პრინციპებზე, მოითხოვა ყველა სამეურნეო სუბიექტის საქმიანობაში ადეკვატური ცვლილებების განხორციელება. საქართველოში საბაზრო ეკონომიკის ტრანსფორმაციის ათ წელზე მეტი ხნის პერიოდი აღმოჩნდა საკმაოდ მტკივნეული. ამ პროცესს თან ახლდა: წარმოების ზრდის ტემპების დაცემა სტრუქტურული დისპროპორციებითა და ინფლაციით, ბიუჯეტის დეფიციტი, ეროვნული ფულადი ერთეულის დევალვაცია, ქვეყნის შიდა და საგარეო ვალის ზრდა. კრიზისული მოვლენათა ტალღამ, რომელმაც ეკონომიკა მოიცვა, გამოიწვია ეკონომიკურ კვლევებში ჩაღრმავების საჭიროება სტაბილურობის ძირითად კანონზომიერებათა შემეცნების მიზნით.

ნებისმიერი ქვეყნის ეკონომიკაში ერთ-ერთი ცენტრალური ადგილი უკავია საბანკო სისტემას. ეკონომიკური ლიტერატურა საკმაოდ მუწწია „საბანკო სისტემის“ ცნების განსაზღვრის თვალსაზრისით. სახელმძღვანელოთა და მონოგრაფიათა უმრავლესობაში უპირატესობა ენიჭება ფინანსური შუამავლობის არსის, ეკონომიკაში ბანკების როლის, მათი ფუნქციების და ამოცანების, საბანკო სისტემის სტრუქტურის შესწავლას. იმ ავტორთა შორის, რომლებმაც საჭიროდ მიიჩნიეს მოცემული საკვანძო ცნების განსაზღვრა, შეიძლება გამოვყოთ ო.ი.ლავრუშინი. რომელიც მიიჩნევს, რომ საბანკო სისტემა თავისთავად წარმოადგენს, ბანკების, საბანკო ინფრასტრუქტურის, საბანკო კანონმდებლობის და საბანკო ბაზრის ერთობლიობას, რომლებიც როგორც ერთმანეთთან, ასევე გარემოსთან მჭიდრო ურთიერთკავშირშია¹.

გ.ა. ტოსუნიანი გვთავაზობს შევავსოთ ზემოთ მოყვანილი განსაზღვრება იმით, რომ ელემენტთა ჩამონათვალში ჩავრთოთ საკრედიტო ორგანიზაციათა კავშირები და ასოციაციები, რასაც ასაბუთებს, იმით, რომ ეს უკანასკნელნი თავისთავად წარმოადგენენ თვითმმართველობის მნიშვნელოვან ელემენტს².

საერთაშორისო პრაქტიკაში ყველაზე უფრო გავრცელებულია მოსაზრება იმის შესახებ, რომ საბანკო სისტემა ესაა საბანკო და არასაბანკო ფინანსური დაწესებულებების ერთობლიობა, რომლებიც ცალკეულ საბანკო ოპერაციებს ახორციელებს³. არსებობს სხვაგვარი თვალსაზრისი, მაგალითად, გერმანელი

¹ Российская банковская энциклопедия, М., ЭТА, 1995, ст. 51.

² Тосунян Г.А. Государственное управление в области финансов и кредита в России, М., 1997, ст. 108.

³ Поллард А.М., Пассейк Ж.Н., Эллис К.Х. Дейли Ж.П., Банковское право США. Пер., с англ. / общ. ред. и послесл. Я.А. Куника/, М., Прогресс, 1992. ст.35

ავტორები აღნიშნავენ, რომ საბანკო სისტემა შედგება საემისიო ბანკის, უნივერსალური და სპეციალიზებული ბანკებისაგან⁴. ეკონომიკის ლექსიკონი საბანკო სისტემას განსაზღვრავს, როგორც კომერციული ბანკების და სხვა, სპეციალიზებული ბანკების (საინვესტიციო, შემნახველი, სავაჭრო) ქსელს, რომლებიც მოსახლეობიდან, ფირმებიდან და სხვა დაწესებულებებიდან აწარმოებენ ანაბრებისა (დეპოზიტების) და დანაზოგების მობილიზებას, უზრუნველყოფენ ფულის გადაგზავნას, სთავაზობენ სესხებსა და კრედიტებს, კორპორაციებისა და სახელმწიფოების ფულადი საშუალებების ინვესტირებას ახდენენ ფასიან ქაღალდებში.

ზემოთ მოცემული შეხედულების ანალიზი საშუალებას გვაძლევს გამოვყოთ ძირითადი თვისებები და განსხვავებები. ჩვენი აზრით, მათ გამაერთიანებელ თავისებურებად მიჩნეულ უნდა იქნეს წარმოდგენა საბანკო სისტემაზე, როგორც ბანკების ერთობლიობაზე. ზოგიერთი განსაზღვრების სპეციფიკა მდგომარეობს საბანკო სისტემის განვრცობილ ახსნაში დამატებითი ელემენტების ჩართვის ხარჯზე, საბანკო სისტემაზე წარმოდგენა, როგორც ცენტრალური ბანკისა და საკრედიტო ორგანიზაციების ერთობლიობაზე, მსოფლიოში საყოველთაოდ მიღებულია. საერთაშორისო პრაქტიკაში მიღებული საბანკო სისტემის განზოგადოებული ახსნა, რომელიც არასაბანკო ფინანსურ დაწესებულებებს მოიცავს, ჩვენი შეხედულებით, ეკონომიკური სისტემის სიმწიფის დონით აიხსნება. დამატებითი ელემენტების ჩართვა, რომლებიც სისტემის ფუნქციონირებასთანაა დაკავშირებული ან კომერციული ბანკების სპეციალიზაციის გამოყოფა, ჩვენ ზედმეტად მიგვაჩნია.

საბანკო სისტემის განსაზღვრის არსის შესახებ ჩვენი პოზიციის ფორმულირებისათვის უფრო დაწვრილებით ცნება „სისტემაზე“ შევჩერდებით. ამ მიზნით გამოვიკვლევთ სხვადასხვა თვალსაზრისს, რომელიც ლიტერატურაში არსებობს.

ეკონომიკური ენციკლოპედია ცნება „სისტემას“ განიხილავს, როგორც მრავალ ელემენტს, რომლებიც ერთმანეთთან კავშირსა და ურთიერთობებში იმყოფება, რაც განსაზღვრულ მთლიანობას, ერთიანობას ქმნის. შეიძლება გამოვყოთ ცნება „სისტემის“ სხვა განსაზღვრებებიც, რომელთა გაერთიანება ხდება სამ ძირითად ჯგუფად.

განსაზღვრებათა პირველი ჯგუფი „სისტემას“ განიხილავს, როგორც პროცესთა და მოვლენათა კომპლექსს, რომელიც დამკვირვებლისაგან დამოუკიდებლად, ობიექტურად არსებობს. ეს იმას ნიშნავს, რომ მკვლევარს შეუძლია სისტემის გამოყოფა ირგვლივ არსებული გარემოსაგან, ასევე მისი სტრუქტურის, ფუნქციონირების მექანიზმის გაანალიზება, ხოლო შემდეგ კი მასზე ზემოქმედების

⁴ Деньги, кредит, банки: Учебник / Под ред. О.И. Лаврушина, М., Финансы и статистика, 1999, ст. 285

მოხდენა. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ამ განსაზღვრის შესაბამისად, „სისტემა“ განიხილება, როგორც კვლევისა და მართვის ობიექტი.

განსაზღვრებათა მეორე ჯგუფი „სისტემას“ განიხილავს, როგორც ინსტრუმენტს - პროცესების და მოვლენების კვლევის ხერხს. სისტემის შესახებ მოცემული წარმოდგენის არსი იმაში მდგომარეობს, რომ მკვლევარი, რომელიც თავს განსაზღვრულ მიზანს უსახავს, სისტემის კონსტრუირებას ახდენს, როგორც რეალურად არსებული ობიექტების ერთგვარ ასახვას, მოცემული ახსნა-განმარტება წრეს კრავს მოდელის ცნებასთან. სინთეზი ვარაუდობს მაკრომოდელის ფორმირებას, სისტემის ანალიზი კი - ცალკეული ელემენტების და პროცესების მაკრომოდელირებას.

დაბოლოს, მესამე ჯგუფი „სისტემას“ განიხილავს, როგორც ელემენტების ხელოვნურად შექმნილ კომპლექსს, რომელიც რთული ორგანიზაციული, ეკონომიკური ან ტექნიკური ამოცანის გადასაწყვეტადაა განკუთვნილი. მკვლევარი არა მარტო გამოყოფს სისტემას გარემოდან, არამედ ქმნის მას და თან სინთეზს ახდენს.

ცხადია, ცნება „სისტემის“ შესახებ განხილულ შეხედულებებს შორის მკაცრი ზღვარი არ არსებობს. ყველა განსაზღვრებაში ხაზგასმულია, რომ „სისტემა“ არის მთლიანი, რომელიც ურთიერთდაკავშირებული, ურთიერთმოქმედი ელემენტებისგან შედგება. ამასთანავე ელემენტის თვისებები დამოკიდებულია სისტემის თვისებებზე, ხოლო სისტემის თვისებები - შემადგენელ ნაწილთა თვისებებზე.

ყველა შეხედულებისთვის საერთოა ისიც, რომ სისტემა არსებობს და ფუნქციონირებს განსაზღვრულ გარემოში. ნებისმიერი სისტემისათვის მათ შორის საბანკო სისტემისთვის, ამგვარ გარემოს წარმოადგენს სხვა სისტემები, რომლებთანაც იგი ურთიერთმოქმედებაში იმყოფება. სისტემათა „ნაკრები“, რომლებთანაც ურთიერთმოქმედებს კონკრეტული სისტემა, თავის მხრივ, დამოკიდებულია იმ ფუნქციებზე, რომლებსაც იგი საზოგადოებაში ასრულებს.

გარემოდ, რომელშიც საბანკო სისტემა ფუნქციონირებს, ჩვენი აზრით, შეიძლება ჩაითვალოს, უპირველს ყოვლისა, ეკონომიკური სისტემა, რადგან სისტემის მონაცემები მჭიდროდ ურთიერთქმედებს ერთმანეთს შორის. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, საბანკო სისტემის კვლევისას შეიძლება გამოვყოთ მაკრო-დონე და მიკრო-დონე.

საბანკო სისტემის, როგორც კვლევის ობიექტის შესწავლისას, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია მხარი დავუჭიროთ შეხედულებათა პირველ ჯგუფს. ამ თვალსაზრისის დასაბუთებად შეიძლება ჩაითვალოს შემდეგი:

საბანკო სისტემა შეიძლება და საჭიროა განვიხილოთ განვითარების პროცესში. საბანკო სისტემის განვითარება განპირობებულია პროცესთა კომპლექსით, რომელიც ხდება გარემოსა და თავად საბანკო სისტემაში, უახლოეს გარემოცვაში. აღნიშნული პროცესები მიმდინარეობს ობიექტურად, ვინაიდან ეფუძნება განვითარების ეკონომიკურ კანონებს; უფრო მეტიც, ისინი დამოუკიდებელია კონკრეტულ სუბიექტთა ნებისაგან. ასეთი მიდგომა საშუალებას იძლევა სისტემა გამოვეყნოთ გარემოსაგან და ჩავატაროთ მისი ანალიზი ინფორმაციის შესვლა-გამოსვლის საფუძველზე, მოვახდინოთ სტრუქტურის ანალიზი, შევაფასოთ ფუნქციონირების მექანიზმი. მოცემული მიმართულებით კვლევა საშუალებას იძლევა შემუშავებულ იქნეს სისტემაზე ეკონომიკური ზემოქმედების მეთოდები და განისაზღვროს მისი სტაბილურობის პირობები.

„სისტემის“ შესახებ წარმოდგენათა მეორე და მესამე ჯგუფის გამოყენება აღნიშნული საკითხის განხილვისას ჩვენი აზრით არ არის მიზანშეწონილი. საბანკო სისტემა უკვე დიდი ხანია ჩამოყალიბდა და ფუნქციონირებს, რის გამოც საბანკო სისტემის სტაბილურობა არსებული სისტემის სრულყოფას და არა ახლის ჩამოყალიბებას მოითხოვს. ამასთან შეხედულებათა მესამე ჯგუფი ვარაუდობს უმეტესწილად კვლევის ისეთი მეთოდის გამოყენებას, რომლის თანახმადაც, ხელოვნურად იქმნება ელემენტების კომპლექსი, რომელიც განკუთვნილია კონკრეტული ამოცანის გადასაწყვეტად. შეიძლება, რა თქმა უნდა, მტკიცება, იმისა რომ სისტემა, კერძოდ კი საბანკო სისტემა, შეიქმნა ადამიანთა კონკრეტული საქმიანობის პროცესში. თუმცა ბანკების და საბანკო სისტემების წარმოშობას აქვს ღრმა ეკონომიკური ფესვები და შესაბამისად, წარმოშობის ობიექტური საფუძვლები.

ერთერთი მნიშვნელოვანი მომენტი სისტემების შესწავლისას არის მათი კლასიფიკაცია. მოცემულ საკითხთან დაკავშირებით, რამდენიმე თვალსაზრისი არსებობს. შედარებით ცნობილთაგან გამოყოფენ სამს.

პირველი თვალსაზრისის თანახმად, ყველა სისტემა შეიძლება დაიყოს, ერთი მხრივ, მარტივ, რთულ და ძალზე რთულ, მეორე მხრივ, დეტერმინირებულ და სავარაუდო (ალბათურ) სისტემებად. დეტერმინირებულად ითვლება სისტემა, რომელშიც მისი შემადგენელი ნაწილები ურთიერთმოქმედებს ზუსტად, განჭვრეტელი სახით. სავარაუდო სისტემისთვის კი დამახასიათებელია განუსაზღვრელობა, მისი ნებისმიერი განჭვრეტა სავარაუდო კატეგორიების ფარგლებს არ სცილდება.

მოყვანილი კლასიფიკაციის საფუძველზე საბანკო სისტემა შეიძლება მივაკუთვნოთ რთულ სისტემებს, რომელიც თავისთავში მოიცავს დეტერმინირებული და სავარაუდო ტიპის სისტემების ელემენტებს. საბანკო სისტემა, როგორც სხვადასხვა ელემენტის რთული ერთობლიობა, განისაზღვრება საკვანძო სახალხო-სამეურნეო ფუნქციებით, რომლებსაც იგი ასრულებს.

საკრედიტო ორგანიზაციები, რომლებიც შიდა დანაზოგის და ფულადი ნაკადების ეფექტიან მობილიზებას ახდენენ, ზრდიან ქვეყნის საინვესტიციო პოტენციალს და ეკონომიკური ზრდის შესაძლებლობებს. სისტემის სირთულე განისაზღვრება მის შემადგენელ ელემენტებს შორის მრავალმხრივი ურთიერთობების ჩამოყალიბებით, სხვა სისტემებზე მათი ზეგავლენით, მათ მიერ შემოთავაზებული ფინანსური პროდუქტების ექსკლუზიური ხასიათით, რომლითაც ახორციელებენ ოპერაციებს კომერციული ბანკები სხვადასხვა ბაზარზე. დეტერმინირებული სისტემის ხასიათი ვლინდება, იმაში, რომ საკრედიტო ორგანიზაციათა საქმიანობა მკაცრად რეგლამენტირებულია საზედამხედველო ორგანოს მიერ და განსაჭვრეტია ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის, ბანკების მიერ შესრულებული ფუნქციების და ოპერაციების ძირითადი პრინციპების რეალიზაციის თვალსაზრისით. ამ თვისებებს ჩვენ განვიხილავთ, როგორც საბანკო სისტემის ხარისხობრივ მახასიათებელს. იმავდროულად ჩვენი აზრით საბანკო სისტემის განვითარების სტაბილურობა მთლიანობაში განისაზღვრება მრავალი ფაქტორით, რომელთა ალბათობის დიდი ხარისხით განჭვრეტა შეუძლებელია. მოცემულ კონტექსტში საუბარი ეხება ისეთ ცვლადებს, როგორცაა საბანკო პროდუქტებსა და მომსახურებაზე ფასების ცვლილება, პროცენტული განაკვეთების დინამიკა, სავალუტო კურსები, ფასების ცვლილება ფასიან ქაღალდებზე, ინფლაციის დონე. ეს ფაქტორები გავლენას ახდენენ სისტემის რაოდენობრივ მახასიათებელზე და შეუძლია მისი მთლიანობის დარღვევა. ცვლადთა მოყვანილი ერთობლიობა, თავის მხრივ, განისაზღვრება მაკროეკონომიკური პარამეტრებით, ისეთებით, როგორცაა: ბიუჯეტის დაბალანსება, საგადაახადო პოლიტიკა, სახელმწიფოს შიდა და საგარეო სესხები, საინვესტიციო აქტივობა, მოთხოვნისა და მიწოდების შესაბამისობა და სხვ. ფაქტორები. ამ ფაქტორთა ზემოქმედების გათვალისწინებით, საბანკო სისტემა უმეტესწილად თავისთავში მოიცავს სავარაუდო ტიპის სისტემის თვისებებს. საბანკო სისტემის განუჭვრეტელობა განისაზღვრება, ჩვენი აზრით, მისი ელემენტების ფინანსური მდგრადობის ხარისხით; შესაძლებელი სტრუქტურული ცვლილებებით, მაგალითად, სპეციალიზებული საკრედიტო ორგანიზაციების შექმნით ან ზრდის ხარჯზე, როგორც საგარეო და საშინაო ფაქტორებზე ზემოქმედების საპასუხო რეაქცია; კომერციულ ბანკთა წრის გაფართოებით ან შევიწროებით მათი საწესდებო კაპიტალების ფორმირებაში სახელმწიფო მონაწილეობით; სისტემის ელემენტების ფინანსური მდგრადობით და მართვადობის ხარისხით, მათი სტრატეგიული არჩევანით და სხვ. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, საბანკო სისტემის საალბათო ხასიათი უარყოფითად აისახება მის სტაბილურობაზე.

ქვეყნის თავისებურებებიდან გამომდინარე, მათ ყოფენ აქტიურ და პასიურ სისტემებად. წარმოდგენილ შეხედულებებზე დაყრდნობით, ჩვენი აზრით, შეიძლება ვამტკიცოთ, რომ საბანკო სისტემა მიეკუთვნება აქტიურ, მიზანმიმართულ სისტემას. საბანკო სისტემის დახასიათება, როგორც აქტიური,

მიზანმიმართული სისტემისა, განპირობებულია მისი სტრატეგიული მდგომარეობით, მიზნებითა და ფუნქციებით, რომლებსაც იგი ასრულებს.

ჩვენი აზრით, საბანკო სისტემის განვითარების სტრატეგიულ მიზნებს წარმოადგენს:

- სისტემის ელემენტების მდგრადობის განმტკიცება (გამაგრება), რომელიც საშუალებას იძლევა გამოვირიცხოთ ბანკების სისტემური კრიზისების წარმოშობის შესაძლებლობა;
- ინვესტორების, კრედიტორების და ბანკის მეანაზრეთა მხრივ ნდობის მოპოვება (მხარდაჭერა), განსაკუთრებით კი მოსახლეობის მხრივ.

ცხადია, სისტემის სტაბილურობა დიდადაა დამოკიდებული მასში შემავალი ელემენტების ფინანსური მდგომარეობაზე. დონისძიებათა სისტემა, რომელიც მიმართულია კომერციული ბანკების მდგრადობის განსამტკიცებლად, ჩვენ აზრით, საშუალებას მოგვცემს არასასურველი ეკონომიკური კონიუნქტურის პირობებში საბანკო სისტემის სტაბილური განვითარების პირობების შესაქმნელად.

საბანკო სისტემას სტრატეგიული მდგომარეობა უკავია ეკონომიკაში, კერძოდ ფულადი ნაკადების ორგანიზაციის ნაწილში. ეს დაკავშირებულია მის მიერ შესასრულებელ ფუნქციებთან. ჩვენი აზრით, მათ რიცხვს შეიძლება მივაკუთვნოთ:

- მოსახლეობის, საწარმოებისა და ორგანიზაციების ფულადი საშუალებების აკუმულირება და გადანაწილება კრედიტების გასაცემად და ინვესტიციების დასაბანდებლად;
- ეკონომიკაში ფულზე მოთხოვნისა და მიწოდების რეგულირება;
- ეკონომიკაში გადასახადების ჰარმონიზაცია.

ერთ-ერთ საკვანძო ფუნქციას წარმოადგენს მოსახლეობის და საწარმოთა ფულადი რესურსების მობილიზაცია (აკუმულირება) მათი გადანაწილების მიზნით დამატებით ფულად საშუალებებში ან ინვესტიციებში სამეურნეო სუბიექტების მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად. საბანკო სისტემის მიერ მოცემული ფუნქციის შესრულება პირობებს ქმნის ეკონომიკის დარგებს შორის კაპიტალის გადადინებისათვის, ასევე ფულადი ნაკადების სახალხო მეურნეობის მოთხოვნილებების შესაბამისად მართვის, რაც დადებით ზემოქმედებას ახდენს საზოგადოებაში მიმდინარე ეკონომიკურ პროცესებზე.

იმავდროულად საბანკო სისტემის უნარი მოახდინოს თავისუფალი ფულადი საშუალებების აკუმულირება ბევრადაა განპირობებული სამეურნეო სუბიექტების ეკონომიკური მდგომარეობით და ფინანსური მდგრადობით, ასევე მოსახლეობის დანაზოგთა დონით, ფულადი საშუალებების გადანაწილება უნდა ხდებოდეს ბაზარზე მოთხოვნითა და მიწოდებით.

საბანკო დეპოზიტებს ერთ-ერთი ცენტრალური ადგილი უკავია ფულის მოთხოვნის და მიწოდების რეგულირებაში. აქედან გამომდინარე, ჩვენი აზრით, საბანკო სისტემისათვის არა ნაკლებ მნიშვნელოვანია, ბაზარზე ფულის მოთხოვნის და მიწოდების რეგულირების ფუნქცია. მოცემული ფუნქცია მაკროეკონომიკურ დონეზე რეგულირების პირდაპირი და არაპირდაპირი მეთოდების დახმარებით მთლიანობაში მართავს ამ პროცესს.

გადასახადების სისტემის ორგანიზაციის და ჰარმონიზაციის ფუნქცია პირობებს ქმნის ეკონომიკურ სუბიექტებს შორის ანგარიშებისა და გადასახდელების ეფექტიანი ორგანიზაციისათვის.

ზემოთ ჩამოთვლილი ფუნქციები განსაზღვრავს საბანკო სისტემის სტრატეგიას. საბანკო სისტემის განვითარების სტრატეგიული მიზნები მოწმობს მისი განვითარების მიზანმიმართულ ხასიათს, ხოლო ფუნქციების შესრულების სისრულე კი გარემოზე ზემოქმედების უნარზე მიუთითებს.

საბანკო სისტემის განვითარების სტრატეგიული მიზნები მოწმობს მისი განვითარების მიზანმიმართულ ხასიათს, ხოლო ფუნქციების შესრულების სისრულე კი გარემოზე ზემოქმედების უნარზე მიუთითებს.

ASSOCIATION SCIENCE